

გიორგი ქიტოშვილი
Giorgi Kitoshvili

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი
Faculty of Humanities

ტოპონიმი „ელამი“ ბიბლიის ქართულ ვერსიებში
The Toponym "Elam" in the Georgian Versions of the Old Testament

საკვანძო სიტყვები: ქართული ბიბლია, ტოპონიმი, ბიბლიის თარგმანების ურთიერთმიმართება, თარგმანის ტექნიკა
Keywords: Georgian Bible, toponym, correlation of the translations; the technology of transfer

The Bible tells the century-old history of the Jewish nation that inhabited various territories and communicated with linguistically different peoples. Hence, the Old Testament contains the names of toponyms of numerous regions. Under the influence of Hebrew, these toponyms initially appeared in the Greek translation of the Bible and, later, in other translations based on the Greek version of the Bible, including the Georgian translations.

The following types of toponyms are found in the Georgian translations: 1. Local names of toponyms of Asia Minor and North Africa. These names have appeared in the Georgian versions under the influence of the Greek and Armenian translations of the Bible; 2. The Greek place-names that were well-known in the Hellenic period; 3. Greek versions of place-names formed by means of different morphological affixes. Therefore, translation of the geographical names requires a multidimensional approach.

We have studied the toponyms transferred into Georgian based on different methods by means of a comparative approach, taking into account the history of each text of the Bible. We have compared the relevant textual forms of toponyms and related ethnonyms. We have focused on the technique of translation, the practice of copying and the method of glossing.

It is interesting to find out which tradition of naming of toponyms was familiar to the Georgian translator and shared by the latter: Greek historiographic tradition, Greek Biblical tradition, the tradition of the country to which the toponym in question belongs, or the translator does not follow any of the above-mentioned traditions and merely follows the text, transliterating the geographical names and ethnonyms. In order to answer these questions, it is necessary to study the technology of transfer of toponyms.

A toponym may be translated if its meaning is known to the translator or if an exact correlate exists in the language of translation. In other cases, the translator creates transliterated forms and tries to achieve maximum closeness to the original version. In such cases, transliteration is due to the lack of information regarding the translated segment (Tov, 1999, pp. 503-4). In the latter case, the translator is obliged to copy the original word.

When analyzing the Georgian versions of Biblical toponyms, alongside with the study of translation technique, we should take into account the fact that the names containing phonemes alien to Georgian could have been changed in the process of copying.

By establishing correspondence between Georgian and foreign versions, we can identify the initial version found in the Georgian translation and the reading which is close to it. We can also find out what was changed by the copier and how authentically we have preserved the initial translation.

Thus, identification of the toponyms of the Georgian version of the Bible and textological research is an important task with reference to the study of the technique of transfer, the issues of origin and authenticity of translation and further history of the text. Identification of the Greek-Armenian and Georgian correlation of toponyms helps to analyze the knowledge and opinion of ancient Georgians and translators regarding the Biblical society and find out the awareness of Georgians regarding the regions and countries mentioned in the Bible.

The aim of the given research was to find out which Biblical textual tradition was shared by Georgian translators when transferring the toponym Elam. Research has proved that the toponym Elam was rendered in Georgian under the influence and imitation of Greek.

Regarding the technique of translation of the above-mentioned toponym in the Georgian Bible, we can conclude the following:

1. Elam is a fixed lexical equivalent used in all Georgian translations. Different readings (such as “Selonelisa“) are due to the error of the copier; 2. The Georgian versions of the Old Testament use the reading **Elam/Elamite**, obtained as a result of transliteration from Greek; 3. Georgian reveals a tendency of closeness to Greek; 4. At the time of translation, there was no Georgian adequate correlate for *Elamite*, therefore, the form was transliterated; 5. In the Georgian versions, there are no translations of the toponym or any correlates historically known to Georgians; 6. The toponym was transliterated based on its pronunciation (A₁-e → e-(lam)). As for the ethnonym, it was based on the imitation of the pronunciation and spelling (-**īr** → **ite**); 7. At the time of translation, the lexical unit denoting Elam was not found in the Georgian language. It is also possible that Georgians confused Elamites with other nation/nations, having overly general knowledge of the nations of the Middle East (e.g. Midianites).

8. During the transfer of Elam’s synonymous toponym (Ἐλμαΐδα – “Elyamadad“), the transliteration was based not on the pronunciation but on the spelling. Georgian translator-editors were unable to identify the toponym Ἐλμαΐδα (“Elumaydas“), because they were unaware of the toponymy of Elam’s regions. Hence, they failed to establish the correspondence between Ἐλμαΐδα (“Elumayda“) and Elam.

9. Analysis of the Bible has proved that the meaning of the toponym Elam was narrowed with time. Initially (approximately in the 14th-13th centuries B.C.), the name Elam referred to the regions of Susiana and Anshan; later (approximately in the 7th-6th centuries B.C.) the name referred to Susiana only; finally (approximately in the 3rd-1st centuries B.C.), the name embraced Susa only.

Thus, for Georgian translators-editors, the Bible was a reliable source for the study of the country of Elam and the history of the Elamite ethnicity. The translation was not influenced by the background knowledge of the translators. On the contrary, based on the translation, the Georgians acquired knowledge regarding Elam – one of the powerful states in the ancient Middle East.

This research [PHDF-22-6557] has been supported by Shota Rustaveli National Science Foundation of Georgia (SRNSFG).

შესავალი

ბიბლია მრავალსაუკუნოვანი ისტორიაა ებრაელი ერისა, რომელიც სხვადასხვა ტერიტორიაზე ცხოვრობდა და ენობრივად განსხვავებულ ხალხებთან ჰქონდა ურთიერთობა. შესაბამისად, ძველი აღთქმა დატვირთულია არაერთი რეგიონის ტოპონიმებით, რომელთა სახელებიც ებრაულის გავლენით ჯერ ბიბლიის ბერძნულ თარგმანში გაჩნდა, ხოლო შემდეგ – ბერძნულიდან შესრულებულ თარგმანებში, მათ შორის ქართულშიც.

ქართულ თარგმანში სხვადასხვა ტიპის ტოპონიმები გვხვდება: 1. მცირე-აზიური და ჩრდილოეთაფრიკული ტოპონიმების ადგილობრივი სახელწოდებები,

რომლებიც ბერძნული და სომხური თარგმანის გავლით არის შემოსული; 2. ელინისტურ ეპოქაში ცნობილი ბერძნული სახელწოდებები; 3. სხვადასხვა მორფოლოგიური აფიქსით გაფორმებული, გაბერძნულებული სახელები, ამიტომ გეოგრაფიულ სახელთა გადმოტანა არაერთგვაროვან მიდგომას საჭიროებს.

ქართულში განსხვავებული მეთოდით გადმოტანილი ტოპონიმები შევისწავლეთ კომპარატივისტული მეთოდით, ბიბლიის თითოეული წიგნის ტექსტის ისტორიის გათვალისწინებით. ტოპონიმთა და მათთან დაკავშირებულ ეთნონიმთა რელევანტური ტექსტუალური ფორმები შევუდარეთ ერთმანეთს. შევისწავლეთ მათი თარგმანის ტექსნიკა, გადანერის პრაქტიკა, გლოსირების მეთოდი.

ჩვენთვის საინტერესოა, ტოპონიმის სახელდებისას რომელ ტრადიციას იცნობს და იზიარებს ქართველი მთარგმნელი: ბერძნულ ისტორიოგრაფიულს, ბერძნულ ბიბლიურს, იმ ქვეყნისას, რომლის ნაწილიცაა შესასწავლი ტოპონიმი თუ – არცერთს და უბრალოდ, სათარგმნ ტექსტს მიჰყვება და მასში მოცემული გეოგრაფიული სახელი თუ ეთნონიმი ასო-ასო გადმოაქვს. სწორედ ამ შეკითხვაზე პასუხის გასაცემად არის აუცილებელი ტოპონიმთა გადმოტანის ტექნიკის შესწავლა.

ტოპონიმი შესაძლოა ითარგმნოს იმ შემთხვევაში, თუ მისი მნიშვნელობა ცნობილია თარგმანის შემსრულებლისთვის ან თარგმანის ენაში არსებობს ზუსტი შესატყვისი. სხვაგვარი, მთარგმნელი ქმნის ტრანსლიტერირებულ ფორმებს და დედნის ენას მაქსიმალურად ასახავს თარგმანში. ამ დროს ტრანსლიტერაცია გაპირობებული არის სათარგმნ სეგმენტზე ცნობების ნაკლებობით (Tov, 1999, pp. 503-504). უკანასკნელ შემთხვევაში, მთარგმნელი იძულებული ხდება, გაიმეოროს დედნისეული წაკითხვა.

ბიბლიის ქართულ თარგმანში ტრანსკრიბირებული ტოპონიმები ორგვარი მეთოდით გადმოვიდა: 1. ბერძნულ/სომხური წარმოთქმის ფონეტიკური წესების გათვალისწინებით; 2. ასო-ასო ტრანსკრიბირებით (ტრანსლიტერაციით). ცხადია, იმ შემთხვევაში, თუ მთარგმნელ-რეცენზენტისთვის ცნობილი იყო სათარგმნი სიტყვა ბერძნულში როგორ გამოითქმებოდა, ტრანსლიტერაციას წარმოთქმის ფონეტიკური წესების გათვალისწინებით ასრულებდა. სანინალმდეგო შემთხვევაში, ტოპონიმი ასო-ასო იმდენად ზედმიწევნით გადმოდიოდა, რომ ხშირად ბერძნული და სომხური მანარმოებელი აფიქსებიც ფუძის შემადგენელ ნაწილად აღიქმებოდა და ისახებოდა ტრანსკრიბირებულ ფორმაში. სწორედ ამიტომ მიუთითებს ტოპონიმებისა და ეთნონიმების ქართულ-ბერძნული/ქართულ-სომხური ტრანსლიტერაციის მაგალითები, თუ რა სახის ინფორმაციას ფლობდნენ ქართველი მთარგმნელ-რეცენზენტები ბიბლიაში მოხსენიებული ამა თუ იმ რეგიონის შესახებ.

ბიბლიური ტოპონიმების ქართულ თარგმანში გადმოტანის შესწავლისას მნიშვნელოვანია თარგმანის ტექნიკის გათვალისწინება, ამავე დროს მხედველობაში უნდა მივიღოთ, რომ ქართულისათვის უცხო ფონემატური სტრუქტურის სახელები შეიძლება გადანერის პროცესშიც შეცვლილიყო.

ქართულისა და უცხოენოვანი ვარიანტული წაკითხვების შესაბამისობის დადგენით ვარკვევთ, თუ რომელი იკითხვისი შეიძლება ყოფილიყო თავდაპირ-

ველ ქართულ თარგმანში ან რომელი წაკითხვაა მასთან ახლოს; რა შეიცვალა გადამწერის მიერ, რამდენად ავთენტურად არის მოღწეული პირვანდელი თარგმანი;

ამრიგად, ქართული ბიბლიის ტოპონიმების იდენტიფიცირება და ტექსტოლოგიური კვლევა მნიშვნელოვანი საქმეა გადმოტანის ტექნიკის, წარმომავლობის საკითხების, თარგმანის ავთენტურობის შესასწავლად და ტექსტის შემდგომი ისტორიის გასაცნობად. ტოპონიმების ქართულ-ბერძნულ-სომხური შესატყვისობების დადგენა გვხმარება, გავერკვეთ მთარგმნელთა და იმდროინდელი ქართველების ცოდნა-წარმოდგენებში ბიბლიური საზოგადოების შესახებ; გავიგოთ, რა ინფორმაციას ფლობდნენ ქართველები ბიბლიაში მოხსნიებული რეგიონებისა და ქვეყნების შესახებ.

ელამი ბიბლიურ წყაროებში

ძველ აღთქმაში ლექსემა ელამს (Elam) განსხვავებული მნიშვნელობები დაეძენება. მათ შორის ყველაზე ხშირად აღნიშნავს ანთროპონიმს. ბიბლიაში ექვსი პიროვნება გვხვდება სახელით ელამი: 1. ნოეს შვილის, სემის უფროსი ვაჟი (დაბ. 10:22; I ნეშტ. 1:17); 2. როამის ძე ბენიამინის ტომიდან, რომელიც იერუსალიმში სახლობდა (I ნეშტ. 8: 24); 3. ერთ-ერთი წინასწარმეტყველი, იექონიასა და ელიას წინაპარი, რომელმაც უარი თქვა „უცხოთესლთაგან“ მოყვანილ ცოლსა და მისგან შეძენილ შვილებზე (I ეზრა. 10:2); 4. ტყვედ ჩავარდნილი ებრაელი, დაკავშირებული ეზრასთან (I ეზრა 2:7); 5. ებრაელების ერთ-ერთი მთავარი, რომელმაც ცოლად უცხოელი მოიყვანა (ნეემ. 10:14); 6. მუსიკალური უნარებით დაჯილდოვებული ლევიტელი ეზრასა და ნეემიას დროს (ნეემ. 12:42).

სიტყვა ელამს ბიბლიაში, რასაკვირველია, ტოპონიმის მნიშვნელობაც აქვს. კერძოდ, ელამი ერქვა ასურელების მფლობელობაში მყოფ ერთ-ერთ ქალაქს, რომელიც სირიის სამხრეთ-აღმოსავლეთით, ევფრატის მახლობლად, მდებარეობდა (II მეფეთას 10: 15-19). დავითის გამარჯვება ასურთა მეფე ადრაზარზე სწორედ ქალაქ ელამთან მოხდა. დამარცხებულმა ასურელებმა ელამს შეაფარეს თავი.

დაბოლოს, ძველი ახლო აღმოსავლეთის უძველესი ქვეყანა ელამი არაერთგან, ძველი აღთქმის სხვადასხვა წიგნში, არის მოხსენიებული.

ბიბლიური ცნობები ქვეყანა ელამის შესახებ

ბიბლია არის ერთ-ერთი სანდო და უძველესი წყარო ისტორიის რეკონსტრუქციისთვის. მასში გადმოცემული ამბების გათვალისწინებით, შესაძლებელია ძველი ახლო აღმოსავლეთის ქვეყნების, მათ შორის ელამის, ისტორიაზე საუბარიც.

წმინდა წერილის მიხედვით, ელამის პირველი მკვიდრნი სემიტური მოდგმის ხალხი იყო (დაბ. 10:22), ხოლო სპარსელები (თავად ელამელები ირანულ/სპარსულ ტომებთან ნაწილობრივ ასიმილირდნენ) – ირანული თუ არიული წარმომავლობისა (ОБССИ, с. 553). ელამის მეფეების, ეპარტიდების, მმართვე-

ლობის პერიოდს (1970-1600 ძვ. წ.; Le Brun, 1978, p. 180) უკავშირდება აბრაამის მოღვაწეობა და ელამის მეფე ქოდოლაგომორზე გამარჯვება. ამ დროისათვის ელამელები ებრძვიან ბაბილონელ კასიტებს მესოპოტამიის დაბლობზე გავლენის მოსაპოვებლად. წმინდა წერილის მიხედვით, შეგვიძლია მსჯელობა ელამის დაპყრობითი ლაშქრობების შესახებ. აბრაამის დროს ელამელების ძალაუფლება, შესაძლოა, სირიაზეც ვრცელდებოდა და აღწევდა ქანაანამდე. როგორც ბიბლია მოგვითხრობს (დაბ. 14: 1-22), ელამის მეფეთა ლაშქრობების პერიოდში ქანაანის ქვეყნები დაამარცხა მეფე ქოდოლაგომორმა, რომელსაც 12 წლის განმავლობაში მორჩილებდნენ და ხარკს უხდიდნენ ქანაანელები, თუმცა მეცამეტე წელს აუჯანყდნენ მას და შედეგად კვლავ დამარცხება იგემეს. ტყვედ ჩავარდა აბრაამის ძმისწული ლოტი თავისი სახლეულითურთ. მის გამოსახსნელად აბრაამი 318 მხედრით გაემართა, ელამელებს ღამით მოულოდნელად დაესხა თავს, დაამარცხა ისინი და დამასკოს მარცხნივ მდებარე ქალაქ ქობამდე დევნა, ხოლო ლოტი და მისი ჯალაბი გაათავისუფლა.

ამის შემდეგ ბიბლია აღარ გვაუწყებს ელამის მეფეების ევფრატის გაღმა ქვეყნებზე დამოუკიდებელი ლაშქრობის შესახებ. ელამელები ასურელთა ან ბაბილონელთა მხარეს იბრძოდნენ დასავლეთით წარმოებული ლაშქრობებისას.

ეზეკიელის წინასწარმეტყველებაში ელამი მოხსენიებულია ასურეთის მოკავშირედ და დანაყვლილია მასთან ერთად. როგორც ძველი აღთქმის განმმარტებლები გადმოსცემენ (Лопухин, 1913, с. 744), ელამელები („ელამიტელები“) მონაწილეობდნენ ასურეთის მეფე სენაქერიმის მიერ იერუსალიმის წინააღმდეგ გამართულ ბრძოლაში. ეზეკიელის თქმით, უფლის სასჯელი ისრაელიდან აღმოსავლეთით (ასურეთისა და ელამისაკენ) სწორედ ამიტომ იყო მიმართული (ეზეკ. 32:24).

იერემიას წინასწარმეტყველება მოგვითხრობს ნაბუქოდონოსორის მმართველობის პერიოდზე. ბიბლიური წყაროს მიხედვით (იერ. 49: 34-39=Greek 25: 14-19), ელამურ ტომთა გაერთიანება იცავდა თავიანთ დამოუკიდებლობას, თუმცა ემორჩილებოდნენ ბაბილონელთა ძალაუფლებას. მათ მიიღეს მონაწილეობა 607 წელს ნაბუქოდონოსორის სადამსჯელო ლაშქრობის შედეგად იერუსალიმის დარბევაში, რის გამოც პასუხს აგებდნენ „წინაშე პირისა უფლისა“.

წარმართთა ხვედრზე ქადაგებისას იერემია წინასწარმეტყველმა ელამი იმ ქვეყნებს შორის მოიხსენია, რომელთაც უფლის მიერ ეწეოდათ საღმრთო შურისგება ბაბილონის მეფის, ნაბუქოდონოსორის, ხელით. წინასწარმეტყველის თქმით, ელამი 70 წლის განმავლობაში უნდა ყოფილიყო ბაბილონელთა ტყვეობაში, რის შემდეგაც თავად ქალდეელებიც დაისჯებოდნენ და „აღიგავებოდნენ პირისაგან მიწისა“ (იერ. 25:25); იერემიას წინასწარმეტყველების კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი ეპიზოდი ეთმობა ელამის ხვედრს. საუბარია იუდეას უკანასკნელი მეფის, სედეკიას (ძვ. წ. 597-587), მმართველობის საწყის პერიოდზე, როდესაც იერემიამ წინასწარმეტყველა ელამის განადგურება. ელამს, როგორც სხვა წარმართულ ქვეყნებს, განსჯა მოელოდა ისრაელის წინაშე ჩადენილი დანაშაულის გამო (იერ. 46:1 M(Hebr.) = Geo. = Greek 26:1). იერემიას მიხედვით, ელამის მოსახლეობას ყველა ხალხი დაუწყებდა დევნას. ისინი ოთხივე მხარეს გაიფანტებოდნენ და არავინ მოიძებნებოდა მათი შემფარებელი (იერ. 49: 34-39 = Greek 25: 14-19).

ეზრას წიგნში გადმოცემულია ელამის დედაქალაქ სუსაში დასახლებული ელამური ტომების გარემიგრაციის ამბავი. ქალაქ სუსას მოსახლეობა მოხსენიებულია ელამელად (II ეზრა 4:9 Σουσαναχάϊοι οἱ εἰς τὴν Ἠλαμᾶϊοι „სუსელები, რომლებიც არიან ელამელები“).

ელამში სამეფო ძალაუფლების დამხობისა და სახელმწიფოებრიობის შეწყვეტის განჭვრეტის შემდეგ იერემია წინასწარმეტყველმა გადმოსცა ღმერთის ბრძანება: „დავიდგა საყდარი ჩემი **ელამსა** შინა“ (იერ. 49:38), რაც ებრაელების ელამის ტერიტორიაზე დასახლებას მოასწავებდა. გარდა ამისა, იერემიას წიგნის მიხედვით, ცხადი ხდება, რომ ძვ. წ. VII საუკუნის ბოლოს ელამი ჯერ კიდევ მიდიისა და სპარსეთის გვერდით ინარჩუნებდა სახელმწიფოებრიობას.

ივდიითის წიგნი გვამცნობს მიდიის მეფე არფაქსადისა და ბიბილონელი ნაბუქოდონოსორის სამხედრო დაპირისპირების ისტორიას. ბრძოლაში ჩართული იყვნენ ელამელებიც, ისინი შუამდინარეთის სხვა ხალხებთან ერთად იბრძოდნენ თავიანთი მონათესავე მიდიური ტომების მხარდამხარ და მათთან ერთად განიცადეს მარცხიც. ნაბუქოდონოსორმა აიღო ეკვატანა, მიდიის დედაქალაქი, შემდეგ კი თავის მმართველობაში მყოფი ურჩი ქვეყნების (მათ შორის ელამის) მეფეებს გაუსწორდა (ივდ. 1: 5-14).

სწორედ ელამში იწინასწარმეტყველა დანიელმა სპარსული მმართველობისა და შემდგომი სახელმწიფოების ბედი (დან. 8: 2-10). ესაია და იერემია წინასწარმეტყველებმა კი ნათლად განჭვრიტეს ელამის მომავალი დაცემა და ეს განგება ღვთისა ენია კიდევ მას (ესაია 11:11, იერ. 25:25, 49: 34-38. ეზეკ. 32: 24-25). დანიელის წიგნში ელამი და სუსა მოიხსენიება უკვე სპარსეთის პროვინციად (დან. 8:2). მოგვიანებით სპარსეთის შემადგენლობაში მყოფმა ელამმა მიიღო მონაწილეობა ბაბილონის სამეფოს დამხობაში (ესაია 21: 2, 6). ესაიას წიგნი მოგვითხრობს ელამის, როგორც ერთ-ერთი წარმართული ქვეყნის, შესახებ. დანიელის წიგნის მიხედვით, ებრაელების გადასახლების გამო სპარსელები და ელამელები მოუფლინა ღმერთმა ბაბილონს სასჯელად. ასე რომ, ელამელები მონაწილეობას იღებდნენ როგორც ასურეთის, ისე ბაბილონის იმპერიის დანგრევაშიც (დან. 5:28). ხოლო მაკაბელთა წიგნი გვამცნობს, რომ ალექსანდრე მაკედონელის მიერ სპარსეთის იმპერიის განადგურების შემდეგ სუსიანას ეწოდებოდა ისევ ელამი (I მაკ. 6:1), თუმცა ამ დროისთვის ელამის სახელმწიფო გაერთიანების არსებობის შესახებ ცნობები ბიბლიაში არ მოიპოვება.

წინასწარმეტყველები ელამელებს აღწერენ, როგორც მეომარ ხალხს, მშვილდის სროლის ხელოვნებით განთქმულს (ესაია 22:6). ეზრას წიგნიდან ვიცებთ, რომ ელამი შედგებოდა მრავალი ტომისგან. ასურელების ბატონობის დროს ელამელების ნაწილი გადასახლდა ქალაქ სამარიაში (I ეზრა 4:9) და მათ ადგილას, შესაძლოა, დასახლდნენ ებრაელები (ესაია 11:11).

ელამის ებრაულ-ბერძნულ-სომხურ-ქართული ეკვივალენტები

𐎧𐎺𐎠 [ეილამ] „ელამ“, 𐎧𐎺𐎠𐎶 [უმეილამ], Αιλαμ, Ελαμ, Ηλαμ, Ἐλσυαῖδα, Եղամ [ელამ], ელამი, ელვამმაჲდა, უევე/უელე

გეოგრაფიული სახელი **Αἰαμ**, ბიბლიის ბერძნულ თარგმანშივე მყარი ლექსიკური ეკვივალენტია. სეპტუაგინტა არ ითვალისწინებს ისტორიოგრაფიულ მონაცემებს და ელამს სუსიანას ნაცვლად (ასე იყო ცნობილი ელამი ელინთა შორის (ΟΒΣΣΙ, στ. 553) ებრაულის შესაბამის სახელს უძებნის. ორიგინალში მყარი ფორმა **Αἰαμ** მიღებულია ებრაული წარმოთქმის მიბაძვით, ტრანსლიტერაციით (**Ἰ**ეილამ] იკითხება „ელამ“ – ელამი; **Ἰ**ეილამ] [უმეილამ] – ელამიტელნი). ბერძნულში, ებრაულისგან (**י**-ეი) განსხვავებით, შემოთავაზებულია **Αι**- დიფთონგი, თუმცა წარმოთქმა ებრაულის მსგავსია. ეს სურათი უფრო მეტად თვალსაჩინო ხდება ბერძნულ ვარიანტულ წაკითხვებზე დაკვირვების შედეგად. ბერძნულის ვარიანტებში ხშირად **ε**ლამ ვარიაციას შემოთავაზებული და **Ε**-იანი ფორმაა დაცული. აქვე უნდა აღინიშნოს ელამის შესატყვისი **Ηλαμ**, რომელშიც **Η** გვხვდება დიფთონგის ნაცვლად. ელამს (**Αἰαμ**) ბიბლიაშივე დაეძებნება სინონიმური ტოპონიმი **Ἑλμαῖδα**. სომხურ თარგმანში მისი შესატყვისია **Եղամ** [ელამ].

სეპტუაგინტას ბერძნულ თარგმანში გვხვდება ტოპონიმ ელამის (იგულისხმება ქვეყანა ელამი) აღმნიშვნელი ორი ძირითადი შესატყვისი, ესენია: უბრუნველი ფორმით მოცემული **Αἰαμ** (და მისი სხვადასხვა დაწერილობა: **Ελαμ**, **Ηλαμ**) და ელინიზებული ფორმა **Ἑλμαῖδα**. ბერძნულ ორიგინალშივე ელამის შესატყვისად მყარი ეკვივალენტებია წარმოდგენილი. სეპტუაგინტას კრიტიკული გამოცემების (Brooke & M^clean, 1906; Hanhart, 1903; Hanhart 1966; Hanhart 1974; Hanhart 1979; Ziegler, 1939; Ziegler 1954, Ziegler 1957; Ziegler 2006) ვარიანტულ წაკითხვებში, ფონეტიკური განსხვავებების გარდა, მნიშვნელოვან კითხვასხვაობებს არ ვხვდებით.

იმისათვის, რომ ტოპონიმის თარგმანის ისტორია შევისწავლოთ, გეოგრაფიულ სახელთა გარდა, ეთნონიმების ტექსტუალური მონაცემებიც უნდა გავითვალისწინოთ. შესაბამისად, ქვემოთ წარმოდგენილი და გაანალიზებულია ბიბლიურ ტოპონიმებსა და ეთნონიმებში დაძებნილი ქართულ-ბერძნულ-სომხური შესატყვისობები ქვეყანა ელამისა; განხილულია ქვეყნისა და ქალაქი ელამის აღრევის შემთხვევები ქართულ თარგმანში (იხ. ქვემოთ „ელამი (ქალაქი) ≠ ელამს (ქვეყანას)“). ქართული ვერსიები დალაგებულია ქრონოლოგიური პრინციპით. ასევე წარმოდგენილია მხოლოდ ის ბერძნული ვარიანტული წაკითხვები, რომლებიც ჩვენთვის, კონტექსტისა და თარგმანის ტექნიკის მიხედვით, არის საინტერესო.

1. დაბადება

დაბ. 10:22 **οἱ οὖν Σημ Αἰαμ καὶ Ασσουρ καὶ Αρφαξὰδ καὶ Λουθ καὶ Αραμ καὶ Καϊνὰν**] ძენი სემისნი: **ალიმ** და ასსურ და არფაქსად და ლუდ და არამ და კაინან **BAS**] დაბ. 14:9 **πρὸς Χοδοιλογομορ βασιλέα Αἰαμ**] ქოდოლაგომორს, მეფესა **ელამისა-სა** **O**; ქოდოლაგომორის მიმართ, მეფისა **ელამისა** **SB**]

დაბადების წიგნში ელამის შესახებ ორ ეპიზოდში გვხვდება ინფორმაცია. პირველ მათგანში ელამი ეთნონიმის მნიშვნელობის მქონე ანთროპონიმით არის წარმოდგენილი (დაბ. 14:9), ხოლო მოერეში – ტოპონიმს აღნიშნავს (დაბ. 14:9).

ელამი (**ალიმ**) ანთროპონიმია, თუმცა მას ეთნონიმის მნიშვნელობაც აქვს,

რადგან ალიმი (Αἰμα) ელამური ტომების ეთნარქია. და მასში არა კონკრეტული პიროვნება, არამედ მისგან წარმომდგარი ხალხი იგულისხმება.

სამწუხაროდ, ქართული ბიბლიის ათონამდელ თარგმანს აკლია შესაქმის პირველი ეპიზოდი, ამიტომ ოშკური და იერუსალიმური ნუსხების ამ ეპიზოდებში ელამის შესატყვისობებზე საუბარი რთულია. საბას წაკითხვა (**ალიმ S**) კი გვიანდელი რეცენზირების შედეგად არის მიღებული, თუმცა შეგვიძლია დაბეჯითებით ვთქვათ, ვერ აიხსნება სომხურთან შედარებითა და სიახლოვის პრინციპის დაცვით, რადგან მისგან საგრძნობლად განსხვავდება, შდრ. სომხ. დაბ. 10:22 **Ելամ** [ელამ] (**Որդիք Մեմայ՝ Ելամ եւ Ասուր, Արփաքսադ եւ Լուդ եւ Արամ**). როგორც ჩანს, საბამ ლექსიკური ერთეული ანთროპონიმის მნიშვნელობით გაიგო და ვერ დააკავშირა ტოპონიმ ელამთან, წინააღმდეგ შემთხვევაში, „ელამ“ ფუძეს გამოიყენებდა ისევე, როგორც შესაქმის შემდეგ ეპიზოდში.

ამავე წიგნში (დაბ. 14:1) ელამის მეფედ ორჯერ არის მოხსენიებული ქოდოლაგომორი, რომელმაც ქანაანის ქვეყნები დალაშქრა და აბრაამის ძმისწული ლოტი გაიტაცა. ტექსტუალური თვალსაზრისით კვანტიტატიური განსხვავებები გვხვდება ქართულ ვერსიებში, თუმცა ტოპონიმს ყველა ნუსხაში ერთი და იგივე შესატყვისი აქვს: დაბ. 14:1 ἔγενετο δὲ ἐν τῇ ...Χοδιολογιομορ βασιλεὺς **Αἰμα** და იყო მეფობასა... ქოდოლაგომორ მეფისა მის **ელამისასა** O; ხოლო იქმნა... ქოდოლაგომორ მეფემან **ელამისმან** AS| **Αἰμα**| **ელამისასა** O, **ელამისმან** AS|

ქართულ ვერსიებში ბერძნულის სიახლოვით გაპირობებული წაკითხვაა. ტრანსლიტერაციის გზით **Αι** დიფთონგი ქართულში გადმოვიდა ე-ით. ბერძნული **Αι-** დიფთონგი, ორიგინალშივე იკითხება ე-დ. ქართული ბიბლიის საკუთარ სახელებში **Αι** დიფთონგი ტრანსლიტერაციით ან ასო-ასო (აი-) გადმოდის, ან უფრო ხშირად წარმოთქმის მიხედვით (ე-ით)¹. სწორედ ამგვარად, ბერძნული წარმოთქმის მიბაძვით, მივიღეთ ქართულში ტოპონიმი **ელამ-ი**.

2. ესაია – Αἰμα = ელამიტელ

ზემოთქმულის თანახმად, ეთნონიმთა ტექსტუალური მონაცემების ანალიზი მეტად მნიშვნელოვანია გეოგრაფიულ სახელთა კვლევის პროცესში, ამიტომ ყურადღება გავამახვილეთ ეთნონიმთა თარგმანის ტექნიკაზეც.

ჩვენთვის საინტერესო ეთნონიმთა შესატყვისი წარმომავლობის სახელები ბერძნულში ნაწარმოებია -IT აფიქსით (შდრ. **Αἰμαίτης (nom.)** – ელამიტელი), რომლის ფუნქციას ქართულში -ელ სუფიქსი ასრულებს. ბერძნული საწარმოებე-

¹ თვალსაჩინოებისთვის წარმოვადგენთ **Αι** დიფთონგით დაწყებული ბიბლიური საკუთარი სახელების ბერძნულ-ქართულ შესატყვისობებს: ტოპონიმები: Αἰθιοπία] ეთიოპიადმდე O, ეთიოპიადმდე DFIS (ესთ. 3:12, 8:9, 8:12); ეთიოპისათა ODFIS; ესაია 11:11 ეთიოპიადთ OJ, 18:11 ეთიოპისასა OJ (ივდ.: 1:10)| Αἰαθ] ევილათსა O, ევლათსა J, ევილათს FS (III მეფ. 9:26); აილათი OFS, ავლათი J (IV მეფ. 16:6)| Αἰαυ] ელონით S (ისო 19, 43); აილონით G (2 სჯუ.)| Αἰααθ] ემათისასა OJGW (იერ. 52:27)| Αἰαθ] ემათისათ OJ; ემათისათ FS (3 მეფ. 8:65)| ანთროპონიმები: Αἰθαι] ეთამ FIS (I ნეშტ. 2:6)| Αἰαυ] ელონის OS (დაბ 26:34)| Αἰ-λαυ] II ნეშტ. იალონი DFIS; ისუ 19:43 ელონის G| არაზუსტი თარგმანია ესაიას წიგნში, თუმცა ტრანსლიტერაცია შესამჩნევია: Αἰααρ] ემათისაჲ OJ (ესაია 36:19); ემათისანი OJ (ესაია 37:13)| ΑἰαA] ნაინი OJ (3 მეფ. 15:20); კაინი OJ (4 მეფ. 15:29)| **Αι** დიფთონგი დაშლილი ფორმით, ასო-ასო ტრანსკრიბირებით იშვიათად გადმოდის (შდრ. : აილათი, ავლათი, აილონით, ნაინი, კაინი).

ლი სუფიქსი ქართულ თარგმანშიც აისახა. ამ უკანასკნელში, ნაცვლად ეთნონიმის თარგმანისა, უპირატესობა ენიჭება ტრანსლიტერირებულ ფორმას **ელამიტ-**, რომლის ფუძეს წარმომავლობის სახელის მანარმოებელი ქართული აფიქსი -ელ (**ელამიტელ**) დაერთვის.

უნდა აღვნიშნოთ, რომ ელამ ძირიდან წარმოქმნილი ეთნონიმები დაიძებნება ზუსტად იმავე ნიგნებში, რომლებშიც – ტოპონიმები, თუმცა ესაიას ნიგნი ამ მხრივ გამონაკლისია. ელამი ესაიას ნიგნში ყველა შემთხვევაში წარმომავლობის სახელითაა გადმოცემული, ტოპონიმის მნიშვნელობით არ დაიძებნება. ეთნონიმი ელამიტ-ელ-ი გვხვდება სამ ეპიზოდში: ესაია 11:11 *Αιλαμῶν*] ელამიტეთ OJ; ელამიტელთაგან S cf. იერ. 29 (Greek 36) : 24, 31, 32, 3 მეფ. 12:24° | ὁ ἄν καταλειφθῇ ἀπὸ τῶν Ἀσσυρίων καὶ ἀπὸ Αἰγύπτου καὶ Βαβυλωνίας καὶ Αἰθιοπίας καὶ ἀπὸ Αἰλαμῶν] რომელი-იგი დაუშთეს ასურასტანელთა მათ, და ეგვპტით და ბაბილონით და ეთიოპიით და ელამიტეთ OJ; რომელი უკუეთუ დაშთეს ასურასტანელთაგან და ეგვპტისაგან, და ბაბილონისაგან და ეთიოპიისაგან, და ელამიტელთაგან S|

საინტერესო ნაკითხვა გვხვდება ოშკურ-იერუსალიმურ ნუსხაში. *ἀπὸ* ნინდებულიანი გამოყოფითი ფუნქციის მქონე ნაკითხვაში (*ἀπὸ* *Αἰλαμῶν* – ელამიტეთ) ფუძედ მიჩნეულია „ელამიტე“. ბერძნული დედნის შესაბამისად, ანთროპონიმად არ იქნა აღქმული *ἀπὸ* *Αἰλαμῶν*, სწორედ ამიტომ შეიქმნა -ე ფუძიანი ტოპონიმი. ეს ფორმა წარმოაჩენს, რამდენად მიმსგავსებულია ქართული თარგმანი ბერძნულ ორიგინალს ტრანსლიტერაციის თვალსაზრისით: მანარმოებელი აფიქსი -*ιτ* აქაც ფუძის ნაწილად არის გაგებული. (მდრ. სომხ. **ქհլամաց-** [ელამაც-] „ელამელი“, ტრანსლიტერაციისას ფუძედ მიჩნეულია „ელამ“, რომელსაც წარმომავლობის აღმნიშვნელი -**აჟ** აფიქსი ერთვის, ქართულისგან განსხვავებით).

თარგმანის ტექნიკის თვალსაზრისით, ტექსტოლოგიური სურათი ესაიას ნიგნის შემდეგ ნაკითხვაშიც არ იცვლება, ელამის სწორედ ის ერთი მყარი ეკვივალენტია (ელამიტ-) წარმოდგენილი, რომელიც – ზემოთ განხილულ ეპიზოდებში: ესაია 21:2 *Αἰλαμῶν*] ელამიტელნი OJ; ელამიტელნი S | *οἱ Αἰλαμίται* καὶ οἱ πῤῆσθεις τῶν Πεδῶν ἐπ’ ἐμὲ ἔρχονται] **ელამიტელნი** და მოციქულნი სპარსთანი ჩემდა მოვლენ OJ; **ელამიტელნი** და მოციქულნი სპარსთანი ჩემდამო მოვლენ S |; ესაია 22:6 *Αἰλαμῶν*] ელამიტელთა OJ; ელამიტელნი S | *οἱ δὲ Αἰλαμίται* ἔλαβον φαρῆτρας ἀναβῆναι ἄνθραποις ἐφ’ ἵπποις καὶ συαγῶνι παρὰ τὰ ξῆα] ხოლო **ელამიტელთა** მოიღეს ფარები, აღჴედრებულნი კაცნი ცხენებსა და კრებული განწყობილთაჲ OJ; ხოლო **ელამიტელნი**, მოიღეს ფარები ამჴედრებულთა, კაცნი ცხენთა ზედა და შესაკრებელი განწყობილისა S|

ამრიგად, ეთნონიმი **ელამიტელის** თარგმანის ტექნიკის მიხედვით, შეგვიძლია დავასკვნათ შემდეგი: 1. ქართული მიდრეკილია ბერძნულთან სიახლოვისაკენ; 2. ქართულ ენაში თარგმანის დროისათვის არ არსებობდა ელამელის ადეკვატური შესატყვისი, ამიტომ მივიღეთ ტრანსლიტერირებული ფორმა; 3. ეთნონიმის ტრანსლიტერაცია განხორციელდა, ერთი მხრივ, წარმოთქმის (*Αι-ε* → **ე-**(ლამ), ხოლო, მეორე მხრივ, წერილობითი ფორმის მიბაძვით (*-ιτ* → **იტ**); 4. ქართული ბიბლიის თარგმანის ეტაპზე მთარგმნელებს არ ჰქონდათ ადეკვატური წარმოდგენა ელამელი ეთნონიმის სახელის შესახებ, რადგან ელამელებს ვერ აღნიშნავდნენ

შესაბამისი ტერმინით. თუმცა ეს არ ნიშნავს, რომ მთარგმნელებმა ელამის ან მისი ხალხის შესახებ არაფერი იცოდნენ. ჰიპოთეტურად შეიძლება დავუშვათ, რომ ეთნიკური და ტოპონიმური ტერმინების ტრანსლიტერაციას მიმართავდნენ სწორედ იმიტომ, რომ ელამელები სხვა ეთნოსებში შეიძლება ერეოდათ, ან ელამსა და ძველი ახლო აღმოსავლეთის რომელიმე ხალხზე საერთო წარმოდგენა ჰქონდათ, რასაც შემდეგი კვლევა გვიჩვენებს.

2. იერემია, III მეფეთა

იერ. 25:25 M(Hebr.) = Geo. = Greek 32:25 Αἰλαμ] ელამისთა Geo| και πάντας βασιλεῖς Αἰλαμ και πάντας βασιλεῖς Περσῶν] და ყოველთა მეფეთა ზამბრისთა და ყოველთა მეფეთა **ელამისთა** და ყოველთა მეფეთა არშაკთასა და სპარსთასა OJ; და ყოველთა მეფეთა ზამვრისთა და ყოველთა მეფეთა **ელამისთა** და ყოველთა მეფეთა მიდთა და სპარსთასა GW]

იერემიამ იზინასწარმეტყველა ელამის ტრაგიკული ბედი. ელამი სხვა წარმართულ ქვეყნებთან ერთად დაისჯებოდა ღმერთის მიერ: იერ. 46:1 M(Hebr.) = Geo. = Greek 26:1 περί Αἰλαμ] **ელამისთვს** OJ; -ათვის GS| ἐν ἀρχῇ/ βασιλευσόντος Σεδεκίου βασιλεὺς ἐγένετο ὁ λόγιος οὗτος περί Αἰλαμ] დასაბამსა მეფობისა სედეკია მეფისასა იყო სიტყუაჲ ესე **ელამისთვს**. სიტყუაჲ, რომელი იყო უფლისა მიერ იერემია წინაწარმეტყუელისა მიმართ ყოველთა ზედა წარმართთა OJ; დაწყებასა მეფე-ყოფისა სედეკია მეფისასა იყო სიტყუაჲ ესე **ელამისათვს**², სიტყუაჲ, ქმნილი უფლისა მიერ, იერემიას მიმართ წინაწარმეტყუელისა ყოველთა ზედა წარმართთა GS | περι| επι A 311 233 Arab Arm]

ცხადია, რომ მოხმობილ ეპიზოდში ქართული თარგმანი იზიარებს ლუკიანურ წაკითხვას და სომხურისაგან თვალნათლივ განსხვავდება, რამდენადაც ამ უკანასკნელში ბერძნული επι- (ἐπε) წინდებულის ეკვივალენტია გამოყენებული მაშინ, როდესაც ქართული -თვის თანდებული (ელამისა-თვის) περι-ს შეესატყვისება და წარმოაჩენს, რომ ქართული ბერძნულ დედანს მიჰყვება და არ აქვს კავშირი სომხურთან.

იერემიას წიგნის მოცემულ მონაკვეთში გადმოცემული წინასწარმეტყველების თანახმად, ღმერთის განგებით ელამის მოსახლეობა გაიფანტებოდა ოთხივე მხარეს და არ დარჩებოდა ხალხი, რომელიც მათ არ განდევნიდა თავიანთი მიწიდან: იერ. 49: 34-39 = Greek 25: 14-19: Αἰλαμ] ელამი Geo| τὰ Αἰλαμ... τὸ τῆξον Αἰλαμ... οἱ ἔξωσμένοι Αἰλαμ... ἐν Αἰλαμ... τὸν αἰχμαλωσίαν Αἰλαμ... περὶ Αἰλαμ] ზედა **ელამისთა...** **ელამისი...** მოვავლინე **ელამის** ზედა... **ელამისნი...** **ელამსა** შინა... **ელამისი** OJ; **ელამისათვს...** **ელამისაჲ...** **ელამისნი...** **ელამს** შინა... **ელამისაჲ...** **ელამისაჲ** GS |

ეს კონტექსტი ოშკურ-იერუსალიმურ ვერსიაში ბერძნულ ორიგინალთან მცირე განსხვავებით (ცდომილებით) არის შემოთავაზებული. კერძოდ, თითქოს

² ქართული იზიარებს ბერძნულ ვარიანტულ წაკითხვებსაც. მათ მსგავსად დამატებული აქვს დიდი მოცულობის ტექსტი: Αἰλαμ] ὁ λόγιος ὁ γενομενος παρὰ χειρὸς (tr. π. χειρὸς post ἰερειαν 62 et post προφητιν 763; ὁς ἐγευθη λόγιος χειρὸς pro ὁ λόγιος ὁ γ. π. ხუდ. 88 = M; *verbum domini quod factum est* Arm) πρὸς ἰερειαν τὸν προφητιν (τὸν προφ. sub → O) ἐπὶ παντὰ τὰ ἐθνῶν (ἐπὶ παντὰ τὰ ἐθνῶν hab. etiam Syh^{ms}) O L' Arm Tht. სიტყუაჲ, რომელი იყო უფლისა მიერ იერემია წინასწარმეტყუელისა მიმართ ყოველთა ზედა წარმართთა OJ = M]

ელამელები შეეხიზნებოდნენ თითქმის ყველა მოდგმის ხალხს მას შემდეგ, რაც ელამის ძლიერება შეიმუხრებოდა ნაცვლად იმისა, რომ ყველა მოდგმის ხალხი განდევნიდა ელამის მოსახლეობას თავიანთი მიწიდან. ამ მხრივ დედანთან სი-ზუსტეს გელათური და საბასეული ვერსიები იცავს. ნარმოვადგენთ ოშკურ-იერუსალიმური ვერსიის სრულ კონტექსტს გელათურისა და საბასეული ჩანართებით, რადგან ელამის ბედზეა საუბარი: 49:34 ...რომელსა წინაწარმეტყუელებდა იერემია ნათესავთა ზედა **ელამისთა**. 49:35 ესრე იტყვს უფალი: შეიმუხრენ მშკლ-დი **ელამისი**, დასაბამი ყოვლისა ძლიერებისა მათისაჲ. 49:36 და მოვაკლინნე **ელამის** ზედა ოთხნი ქარნი ოთხთაგან კიდეთა ცისათა და განვაბნინე იგინი შორის ყოველთა ქართა, და არა იყოს ნათესავი, რომელთა არა მივიდენ განბნეულთა-განნი **ელამისნი** (შდრ. და **არა იყოს ნათესავი, რომელი არა მოვიდეს მუნ, განმაგარებელნი ელამისნი** GS=ბერძ.; ὁὗτος ἔσται ἔθνος ὃ οὐχ ἦξει ἐκεῖ οἱ ἐξῆσται Αἰλαμ Gr.) 49:37 და შევაძრუნნე იგინი წინაშე მტერთა მათთა, რომელნი ეძიებენ სულთა მათთა. და მოვაკლინო მათ ზედა რისხვაჲ გულისწყრომისა ჩემისაჲ და მოვაკლინო შემდგომად მათსა მახვლი ჩემი, ვიდრემდის არა მოვსრნე იგინი. 49:38 და დავიდგა საყდარი ჩემი **ელამსა** შინა და წარვწყმიდო მისგან მეფე და მდიდარი მისნი. 49:39 და იყოს, აღსასრულისა დღეთა მოვაქციო ტყუშ **ელამისი** OJ.

ნაბუქოდონოსირის მიერ ისრაელიანთა ბაბილონში გადასახლების შემდეგ ბევრი ცრუწინასწარმეტყველი გამოჩნდა, რომლებიც მათ უქადაგებდნენ ბაბილონში დამკვიდრების აუცილებლობის შესახებ. მათ შორის არის იერემიას წიგნში **სამეა ელამიტელის** სახელით მოხსენიებული ცრუ წინასწარმეტყველი, რომელიც იჩემებდა ღმრთის ნების განცხადებას ებრაელთა შორის, მაგრამ მისი მტკიცება არ გამართლდა. მან „წიგნი“ მისწერა ისრაელიანებს, რის გამოც დაისაჯა ღმრთის მიერ: იერ. 29 : 32 εἴπεν ἰδὺς ἰδοὺ ἐγὼ ἐπιστῆψομαι ἐπὶ Σαμαίαν] აჰა ესერა მე ძიება-ვყო სამეას ზედა **ელამიტელისა** OJ; აჰა, მე ზედ-მივიხილო სამეას ზედა **ელამიტელსა** S|

იერემიას წინასწარმეტყველებაში სამჯერ არის მოხსენიებული სამეა ელამიტელი. ელამის მყარი ეკვივალენტი სამივე შემთხვევაში უცვლელია: იერ. 29:24 (Gr. 36:24): τὸν Νελαμίτην Ra.] ελαμιτην (აილ. B 88 alii) rel. ელამიტელსა OJ; ელამიტელისა GS: cf. 31| καὶ πρὸς Σαμαίαν τὸν Νελαμίτην ἐδείξ] და სამეას ელამიტელსა არქუ OJ; და სამეას მიმართ ელამიტელისა სთქუა GS|; იერ. 29:31 (Gr. XXXVI, 31): τὸν Νελαμίτην Ra.] ελαμιτην (აილ. B Q-V 88 alii) rel. ელამიტელისა Geo: cf. 24| ἐπὶ Σαμαίαν τὸν Νελαμίτην] სამეასთჳს ელამიტელისა OJ; სამეას ზედა ელამიტელისა S|

მოცემული მაგალითებიდან ჩანს, რომ ოშკურ-იერუსალიმური ხელნაწერის ნაკითხვა ორიგინალის ვარიანტულ კითხვასხვაობებს იზიარებს, რადგან მათი მიბაძვით **ელამ-** ფუძე აქვს ტრანსლიტერირებული, თუმცა კონკრეტულად რომელ ვერსიას ემყარება, მხოლოდ ქვემოთმოხმობილი მაგალითიდან ხდება ცხადი. იერემიას წიგნის მოცემულ ეპიზოდში ოშკურ-იერუსალიმური ვერსია მიჰყვება ლუკიანურ ნაკითხვებს: იერ. 29:32 (Gr. 36:32): Σαμαίαν] + (※ O) τον «ελαμιτην (აილ. 88; ܐܠܡܝܬܐ Syh) O-86^{ms} L' Geo Arm = M: cf. 29:31 = ელამიტელისა OJ |

III მეფეთა

III მეფ. 12:24° Σαμαιαν τὸν Ελαμ] სამეაჲს მიმართ სელონელისა O; სამოს მიმართ ელამიტელისა B|

ძველი აღთქმის ბერძნულ თარგმანში ასევე ელამელად არის მოხსენიებული სხვა სამეა წინასწარმეტყველიც, რომელიც გახლდათ „კაცი ღმრთისაჲ“ (III მეფ. 12:22) რობოამის მეფობის დროს.

სამეას მიმართ პატივისცემა გამოიხატა იუდეასა და იერუსალიმში, როდესაც ღმრთის სახელით წარმოთქმული მისი სიტყვა საკმარისი აღმოჩნდა იუდეასა და ისრაელის ათ ტომს შორის ბრძოლის შესაჩერებლად. ბიბლიის მიხედვით, როდესაც რობოამმა და ისრაელის შვილებმა შეწყვიტეს უფლის მსახურება, ღმერთმა დასაჯა ისინი. მოუვლინა ეგვიპტის მეფე სუსაკიმი. მტერმა იუდეა დაარბია და მიაღვა იერუსალიმს. სამეა წინასწარმეტყველმა რობოამი და მისი მხლებლები ამხილა და ამცნო, რომ ეგვიპტელთა ლაშქრობა მათი ცოდვების შედეგი იყო. მეფემ აღიარა შეცოდებანი, რის გამოც ღმერთმა დაინდო იგი და სუსაკიმი მხოლოდ სოლომონ მეფის შექმნილი ქონების ძარცვას, ტაძრის სიმდიდრის პარვასა და სამეფო სასახლის დარბევას დასჯერდა (II ნეშტ. 12: 2-12).

III მეფეთას მოცემული იკითხვისი (III მეფ. 12:24° Σαμαιαν τὸν Ελαμ] სამეაჲს მიმართ სელონელისა) მხოლოდ ორ, ოშკურსა და ბაქარისეულ, ქართულ ვერსიაში გვხვდება. პირველ მათგანში სამეა მოხსენიებულია, როგორც „სელონელი“ წინასწარმეტყველი, რაც, ჩვენი აზრით, არაზუსტი თარგმანია. არ შეიძლება იგი τὸν Ελαμ-ის მართებულ შესატყვისად მივიჩნიოთ: შეცდომა გაპირობებულია იმავე თავსა და მუხლში სხვა წინასწარმეტყველის, აქია (და არა სამეა) სილონიტელის რამდენჯერმე მოხსენიებით (შდრ.: III მეფ. 12: 15, 24 Ἀχια τὸν Σηλωνίτην] აქია, რომელი იყო სელონელი O; აქია სილონიტელისათა JFS; აქია სილომიტელისათა B|) შესაბამისად, სამეასა და აქიას აღრევა ცხადზე ცხადია.

შესაძლოა ბერძნული ვარიანტული წაკითხვების მსგავსებით გამოწვეული შეცდომის შესახებაც ვისაუბროთ. კერძოდ, აქია სილონიტელის შემთხვევაში, შემდეგი ვარიანტული კითხვასხვაობები იძებნება: III მეფ. 12:24 τοιλανειτον βοε, E] σιλανιτον Ngin; σιλανιτον a₂] ჩვენთვის საინტერესო სამეა წინასწარმეტყველის შემთხვევაში, τὸν Ελαμ რედაქტორის მიერ აღდგენილი ფორმაა. მისი ბერძნული ვარიანტებიდან³ ყველაზე საინტერესოა σελαμιτον z^{a2} (=ელმიტელისა), რომელიც დაწერილობის თვალსაზრისით ახლოს დგას სილონიტელის შესატყვის ბერძნულ წაკითხვებთან. ასე რომ, სილონიტელისა და ელამიტელის აღრევა ბერძნული ვერსიული კითხვასხვაობების მსგავსებით შეიძლება იყოს გაპირობებული. ამრიგად, შეცდომა ან თარგმანის დროს არის დაშვებული, ან გადაწერის პროცესში, რაც უფრო მეტად სავარაუდოა.

მოცემულ მაგალითებზე დაყრდნობით შეგვიძლია ვთქვათ, რომ როგორც დაბადების, ისე იერემიას წიგნში, ელამს მყარი ლექსიკური ეკვივალენტი აქვს ყველა ქართულ ვერსიაში. ხოლო განსხვავებული წაკითხვები (როგორიც არის მაგ.: სელონელისა), სავარაუდოდ, გადამწერის შეცდომით არის გაპირობებული.

³ τὸν Ελαμ Ra.] ενλαμει B; ελαμιτον Ng; αιλαμιετον c₂e₂; σελαμιτον z^{a2}?; ελαμιτον z* rell Thdt|

3. ეზეკიელი

ეზეკიელის თქმით, უფლის სასჯელი ისრაელიდან აღმოსავლეთით არის მიმართული, ასურეთისა და ელამისაკენ. ტექსტუალური სურათი აქაც უცვლელია: ეზეკ. 32:24 Αἰλαμ] ელამ Geo| ἐκεῖ Αἰλαμ καὶ πᾶσα ἡ δὴναμις αὐτοῦ περικυκλωθεὶς τὸν μὴματιος αὐτοῦ] მუნ ელამ და ყოველი ძალი მისი გარემო საფლავსა მისსა OJ; მუნ ელამ და ყოველი ძალი მისი გარემოჲს საფლავისა მისისა GsW|

4. დანიელი

ტოპონიმ „ელამის“ თარგმანის ტექნიკის თვალსაზრისით, დანიელის წიგნი განსხვავებულ სურათს არ აჩენს, მასშიც ისევე, როგორც ზემოხსენებულ წიგნებში, მყარი ეკვივალენტი გვხვდება ელამის შესატყვისად: დან. 8:2 Αἰλαμ] ელამისასა OJ, ელამისსა BS | καὶ ἦσαν ἐν Σούσιοι τῇ βῆρδι ἣ ἐστὶν ἐν χῶρδι Αἰλαμ] ვიყავ მე შუმს-ციხესა, რომელი არს სოფელსა მას შინა ელამისასა OJ; და ვიყავ მე შობი-ბორისასა ტაძარსა, რომელ არს სოფელსა ელამისსა BS |

5. II ეზრა – Ηλαμαῖοι

II ეზრას წიგნი მოგვითხრობს სუსელი, ანუ ელამელი ხალხის შესახებ: II ეზრა 4:9 τᾶδε ἔκριεν Ραουμ βασιλεὺς καὶ Σαμσαι ὁ γερματευς καὶ οἱ κατὰλοιποι σὺνδοῦλοι ἡμῶν Διναῖοι Αφαρσαθαχαῖοι Ταρφαλλαῖοι Αφαρσαῖοι Αρχυαῖοι Βαβυλωνιοι Σουσαναχαῖοι οἱ εἰσιν Ηλαμαῖοι Ζηλῖοι] [ჰრეუმ], **Φααῖ** [ბაალტემ] **ხ** **სამსაი** [სამსაი] **ფჩჲ**, **ხ** **აჲ** **ხ** **ბათაჲსჩჲფ** **მერ**, **ჯენსა** [დეენეს], **სფარსაჲსაჲსჩჲ** [აფარსათაქაიე], **სარფაჲსჩჲ**, [ტარფარე] **საქერსჩჲ**, [აფერსე], **ნერსჩჲ** [ვოქრე], **ფარქსჩჲ** [ბაბელვონე], **სოლანა** [სუსანა] **ქსაჲსჩჲ** [ქედაე] Arm] ესე გამოირჩიეს ერეუმ, ბაალტამ და სამსაი მწერალმან და სხუათა მონათა და მოდგამთა ჩუენთა: დენეე, აფასათაქაიე(-ს S), ტარფალიე, ალფარსიე (ალფასიე S), აქუეე, ბაბილვანიე (ბაბულვანიე ID), სუსაა(-ნ JFS), ქედა(-ე S), უელე (უვეე IDF) JIDFS|; და სხუათა თანა მსახურნი ჩუენი: დანიე და აფარსაფაქესი, თარფალეის, არფასეის, არხეის, ბაბილოვანთა და სუსანაქეს, სავეი, ვლამითი B| კონტექსტი სრულად არის წარმოდგენილი, რათა მეტად თვალსაჩინო იყოს ქართულისა და სომხურის მსგავსება. ქართულში სომხურის ზედმიწევნითი და მიახლოებული ტრანსლიტერირებული ვარიანტები გვხვდება ტოპონიმთა ჩამონათვალში. აქედან „დენეე“ სრულად იზიარებს სომხურის დაბოლოებას -**ჩ** (მიუხედავად იმისა, რომ **ჯენსა**-ს [დეენეს] სომხურში -**ეს** დაბოლოება აქვს, ქართულ თარგმანში **ნ-ს** ადგილი აქვს შენაცვლებული გადანერის პროცესში);

ქედა(-ე S) ნაკითხვაში სომხურის -**ჩ** დაბოლოება ქართულ ნაკითხვებში არ ასახულა, თუმცა სომხური ფუძე „**ქსაჲ**“ ტრანსლიტერირებულია. S-ში კი სომხურ დედანთან სიახლოვის მიზნით დაბოლოება ჩასწორებულია (ქედე S). ხოლო „ტარფალიე“, „ალფარსიე“, „ბაბილვანიე“, სომხურთან მიახლოებული ტრანსლიტერირებული ფორმებია. -იე დაბოლოება გადანერის შეცდომაა, თავდაპირველ თარგმანში არსებული „-ეე“ მცდარად იქნა ამოკითხული, რადგან -**ჩ** - იე დაბოლოებიანი ეთნონიმი (სფარსაჲსაჲსჩჲ [აფარსათაქაიე]) უსწრებდა წინ. ტრანსლიტერაციის ტენდენცია შეიმჩნევა აქვე ანთროპონიმის გადმოტანისას: ერეუმ = **ჯილῖ** [ჰრეუმ].

ელამელების შესატყვისად ქართულ თარგმანში პირობითად შეგვიძლია მივიჩნიოთ უელე/უვეე: **II** ეზრა 4: Βαβ., Σουσαναχαϊοι] babylonis · usannachaei La 123 : cf V ap | om Σουσαναχαϊοι—fin 125: homoiot | σουσναχαιοι B | Δαυαῖοι] δουαῖοι 74; δαῖαῖοι 106; δεαῖοι 71: cf V; δαυσαῖοι 119; σαυαῖοι Ald; δαυλῖοι αἰλαμῖται (καὶ λαμῖται 19') L; danaei · elammitae La 123 ; + ελαμῖται Compl = m; οἱ εἰσιν (pro⁷⁷Ⲛⲥ: cf Par I 4:35, 9:8) ἡλαμῖοι (ἡλαμοι 55) B' Aeth (sim) Ra.: cf m, TGE II; > 107 58; უელე (უვეე IDF) JIDFS; ვლამითი B|

ბერძნულ ვარიანტულ ნაკითხვებში Δαυαῖοι-ის ნაცვლად მოცემულია **ελαμῖται**, რომელშიც ელამელები იგულისხმებიან. სომხურში დაკარგულია ბერძნულის ის ნაკითხვა, რომელშიც ელამელები არიან მოხსენიებული (დავსῖοι **αἰλαμῖται (καὶ λαμῖται 19')** L; danaei · **elammitae** La 123 ; + **ελαμῖται** Compl = m; **οἱ εἰσιν** (pro⁷⁷Ⲛⲥ: cf Par I 4:35, 9:8) **ἡλαμῖοι (ἡλαμοι 55)** B' Aeth (sim) Ra.: cf m, TGE II; > 107 58). ქართული თარგმანი იწახავს სომხურის დაკარგულ იკითხვის, რომელიც უელეს (Δαυαῖοι] δουαῖοι 74; δαῖαῖοι 106; δεαῖοι 71: cf V; δαυσαῖοι 119; σαυαῖοι Ald; δαυλῖοι αἰλαμῖται) შესატყვისი იქნებოდა. თავად სომხურ თარგმანში ბერძნული ერთი იკითხვის დაშლილი ფორმით გადმოვიდა Σουσαναχαῖοι → Σοισανα – **Սուսանա** [სუსანა], **χαῖοι – Բեդաւե** [ქეედაე], შემდეგ კი საუაῖοი სიგმის გამოკლებით აისახებოდა სომხურ თარგმანში. ვფიქრობთ, რომ IDF ნუსხების ნაკითხვა **უვეე** უფრო მიახლოებულია სომხურ თარგმანს (გადმოტანილია სომხურის **-է** დაბოლოება), ვიდრე იერუსალიმური ნუსხის (**უელე**). შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ორივე ნაკითხვაში კონსონანტები გადანერის პროცესშია გაჩენილი და თავდაპირველი ფორმა **უეე** იყო.

საკუთარ სახელთა სომხურ-ქართული მსგავსება ცხადყოფს, რომ **II** ეზრას მოცემულ ეპიზოდში ქართული თარგმანი მიმსგავსებულია სომხურს, როგორც მოსალოდნელი იყო⁴. სამეცნიერო ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ **II** ეზრას ქართული ტექსტი, რომელიც დაცულია 978 წლის ოშკის ბიბლიაში, ეზრას ხანმეტი ფრაგმენტისაგან განსხვავებით, სომხურიდან არის თარგმნილი (Kharanauli, 2020, pg. 462). ც. ქურციკიძის ვარაუდით, **II** ეზრა სომხურიდან თარგმნილი უნდა იყოს VIII საუკუნემდე, ქართულ-სომხური მწერლობის ურთიერთობის პირველ ეტაპზე, სანამ ქართული და სომხური ეკლესიები „საბოლოოდ გაეთიშებოდნენ ერთმანეთს“ (ქურციკიძე, 1973, გვ. 65). შესაბამისად, შეგვიძლია უელე/უვეე ფორმა ქართულ თარგმანში ამ დროისთვის (არა უგვიანეს მე-10 საუკუნისა) გაჩენილ, სომხურიდან ტრანსლიტერირებულ ვარიანტად მივიჩნიოთ.

ამრიგად, უელე/უვეეს სომხური დედნით გაპირობებული ერთეული ნაკითხვა ელამის მყარი ეკვივალენტის შესახებ მსჯელობაზე გავლენას ვერ იქონიებს.

ტოპონიმ ელჰამადას ('Ελσαμᾶδα) შესახებ **'Ελσαμᾶδα – ელჰამადა = Αἰλαμ – ელამს**

ტოპის ნიგნში საუბარია ელამსა და ამავედროულად მის ერთ-ერთ რეგიონზე, რომელსაც 'Ελσαμᾶδα „ელუმიდა“ ეწოდებოდა. 'Ελσαμᾶδα ელამის ელინიზებული ვარიანტია. დაბრმავებულ ტოპის მეგობარი უვლიდა სწორედ ელამში ნასვლამდე:

⁴ „ეზრა I ნიგნში განსაკუთრებით ბევრია საკუთარი სახელი. ქართული და სომხური ტექსტები საკუთარი სახელების გადმოცემის თვალსაზრისით ძირითადად მისდევენ ერთმანეთს, ეს ფაქტი მით უფრო ხაზგასასმელია, რომ ქართულ-სომხური თარგმანები ამ მხრივ მკვეთრად სხვაობენ ბერძნული წყაროსაგან“ (ქურციკიძე, 1973, გვ. 54).

5. ტობ. 2:10 ἐπορεύθητιν πρὸς ἰατρὸν καὶ οὕκ ὠφέλισάν με Ἀχιαχᾶδος δὲ ἔτρεφέν με ἕως οὗ ἐπορεύθη εἰς τὴν Ἑλμαῖδα] მივედ მკურნალთა და არაჲ მარგეს ხოლო აქიაქაროს მზრდიდა მე ვიდრე წარსლვამდე **ელჰამადად**. Ἑλμαῖδα B 74] ელმაიდა 402 107 669*; ელიმაიდა 98 319*; ელემაიდა 71; ლმაიდა 126 535 lumaida 126 535 – cf. Mac I 61; limaidam LaQPJ; lymaidem LaM ქელმაჟიჟა Arm: cf I Mac 6:1; **ელჰამადად I**; **ელჰამადად D**; **ელჰამაიდად F**; **lac. Geo⁰¹, > Geo^{SB}**]

ჩვენი მიზანია ტოპონიმთა თარგმანის ტექნიკის შესწავლა. მის შესაფასებლად კი აუცილებლად უნდა გავითვალისწინოთ, რომ ქართულისათვის უცხო ფონემატური სტრუქტურის სახელები შეიძლება გადაწერისას ხშირად იცვლებოდა. ვფიქრობთ, რომ ზემოთმოხმობილი იკითხვისები ტობის წიგნის ერთ-ერთი ეპიზოდისა სწორედ გადამწერისეულია, თუმცა შესაძლებელია მათ შორის ყველაზე ძველი, თავდაპირველი ვერსიის გამორკვევა.

Ἑλμαῖδα – ელჰამადად წაკითხვაში ბერძნული ტექსტის მიბაძვით „ს“-ის შესატყვისად ჩაიწერა „ჰ“, რამდენადაც ქართულში უ-სა და ი-სთან ერთად უფსილონის ერთ-ერთი ფარდია ჰ, როგორც თარგმანის ტექსნიკის, ისე ანბანის რიგის მიხედვით (მახარაძე, 1978, გვ. 11-21). ეს გარემოება ადასტურებს, რომ ტრანსლიტერაცია არ შესრულებულა წარმოთქმის მიხედვით. ასე რომ მომხდარიყო „ჰ“-ს ნაცვლად უ-იანი წაკითხვა გვექნებოდა. ვფიქრობთ, ს - ჰ შესატყვისობა თარგმანის პროცესშივე შედგა, რამდენადაც I და D ნუსხები ამ თვალსაზრისით ერთგვარ სურათს გვიჩვენებენ (ელჰამადად I; ელჰამადად D), გარდა ამისა, მსგავსი ფორმა გვხვდება ივდითის წიგნის წაკითხვაშიც (ივდ. 1:6 Ἑλμαῖδον] ელჰმელთაჲსაჲ OJIDFSI). I ნუსხაში ორი „მ“-ს თავმოყრაზე დაბეჯითებით ვერ ვიტყვით, თუმცა შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ გადამწერისეული შეცდომაა, მან ზეპირად ჩაწერა დედნის წაკითხვა, ამიტომ ერთის ნაცვლად, ორმა მანმა მოიყარა თავი. „ჰ“-ს ვოკალიზების მიზნით დაერთო „ა“ ხმოვანი (ელჰამადად I), ხოლო ბერძნული „აჲ“ მართებულად არ შეფასდა დიფთონგად და ტრანსლიტერირდა, როგორც „აჲ“ (ელჰამადად I).

D და F ხელნაწერებში წარმოდგენილი წაკითხვები გვიჩვენებს, რომ მოგვიანებით, გადამწერის პროცესში, კიდევ უფრო მეტი ფონეტიკური ცვლილება განხორციელდა, კერძოდ, D-ში „ჲ“ დაიკარგა (ელჰამადად D), ხოლო F-ში „ჲ“ იქცა ცრუ ხმოვნად (ელჰამაიდად F). ამასთან ერთად F-ის წაკითხვის გვიანდელობაზე მეტყველებს „ჰ“-ს კონსონანტად და ვოკალად დაშლაც (ელჰამაიდად F).

ამრიგად, I ნუსხა ინახავს ბერძნულ ორიგინალთან და თავდაპირველ ქართულ თარგმანთან ყველაზე მეტად მიახლოებულ ვარიანტს, ხოლო D და F ხელნაწერებში თარგმანი ავთენტურად აღარ არის მოღწეული

ტობის წიგნის ქართულ-სომხური თარგმანის ურთიერთმიმართების საკითხი დღეისათვის უკვე გარკვეულია⁵, თუმცა მოცემული მაგალითი კიდევ ერთხელ ცხადყოფს მათ განსხვავებას. ცხადია, ჩვენთვის საინტერესო ქართული წაკითხვები (ელჰამადად I; ელჰამაიდად F; ელჰამადად D) სომხური ვერსიისაგან (მდრ.: Arm ქელმაჟიჟა) ფონეტიკური შედგენილობით სავსებით განსხვავდება.

⁵ ც. ქურციკიძე შენიშნავს, რომ ქართულის ბერძნული ორიგინალისაგან განსხვავებული წაკითხვები სომხურ ტექსტში არ დასტურდება (ქურციკიძე, 1973, გვ. 136).

შესაბამისად, არ შეიძლება ტრანსლიტერაციის თვალსაზრისით, ქართულ-სომხურ მსგავსებაზე საუბარი.

ტოპონიმ 'Ελυσαιῖδα-ს კიდევ ერთი საინტერესო ფორმაა ჩვენამდე მოღწეული ივდიითის წიგნში ეთნონიმის სახით:

11. ივდ. 1:6 'Ελυσαιῶν] ელჰმელთაჲსაჲ OJIDFS; იელიკორისა B| ივდიითის წიგნი გვამცნობს მიდიის მეფის, არფაქსადისა, და ბიბილონელი ნაბუქოდონოსორის სამხედრო დაპირისპირების შესახებ. ომში ჩართული იყვნენ ელამელებიც. ისინი შუამდინარეთის სხვა ხალხებთან ერთად იბრძოდნენ მიდიური ტომების მხარდამხარ და მათთან ერთად განიცადეს მარცხიც. ნაბუქოდონოსორმა აიღო ეკვატანა, მიდიის დედაქალაქი, შემდეგ კი თავის მმართველობაში მყოფი ურჩი ქვეყნების მეფეებს გაუსწორდა: ივდ. 1:6 καὶ συῖντισαν πρὸς αὐτὸν πάντες οἱ κατοικοῦντες ... Τίγρις καὶ τὸν Ὑδράστιον καὶ πεδία Ἀριαχ βασιλέως Ἐλυσαιῶν] და შეემთხვნეს მას ბრძოლად ყოველნი მკვდრნი ტიგრისისანი და ჯდასპესანი და ველისა არეოქისანი, რომელნი არიან მეფისა ელჰმელთაჲსაჲ ODFIS; და გარე განვიდა მისა ველსა ზედა დიდსა, ტიგრისა და იადასონისა ველსა ზედა იერიხოს მეფე იელიკორისა B⁶].

განხილული ტოპონიმის თარგმანის ტექნიკა ივდიითის წიგნშიც ისეთივეა, როგორც ტობის ზემოთმოხმობილ ეპიზოდში, – „ს“ „ჯ“-თი გადმოდის, თუმცა არ არის დაშლილი კონსონანტად და ვოკალად (ელჰმელთაჲსაჲ ODFIS. მსგავსი პრინციპია დაცული ტოპონიმის Ὑδράστιον გადმოტანისას, შდრ.: ჯდასპესანი ODFIS. თუ დავაკვირდებით, ყველა ეთნონიმი ტრანსლიტერირებულია, მათ შორის ტიგრისისანი – Τίγρις და არეოქისანი – Ἀριαχ. „I“ ენით არის გადმოტანილი, თუმცა ეს ბერძნულ-ქართული მიმართება ბერძნული ვარიანტულ კითხვასხვაობებთან მსგავსებით არ არის გამოწვეული (შდრ.: Ἀριαχ] იაქდიახ V; Ἀριαχ 583; εἰριαχ 52 = V; εἰριαχ Sixt; ἀριασε S*; arioth La^{SBOP}; ariat La^x; iericho La^c; cf V^{ap}). თარგმანის მსგავსი ტექსნიკა მიუთითებს, რომ რეგიონის ტოპონიმიას ნაკლებად იცნობენ ქართველი მთარგმნელ-რეცენზენტები.

ეთნონიმში (ელჰმელთაჲსაჲ ODFIS) „ჯ“ გახმოვანებული არ არის ისე, როგორც ზემოთ, ტობის წიგნის წაკითხვაში, იყო (შდრ. ტობ. 2:10 ელჰმამაჲდაჲ I). გარდა ამისა, ბერძნული ფუძე (Ελυσαιῶν) თარგმანის (ტრანსლიტერაციის) მომენტშივე შემოკლებული ფორმით გადმოვიდა, „აი“ დიფთონგის ტრანსკრიპცია ქართულში არ აისახა. მთარგმნელმა ფუძედ „Ελυσა“ მიიჩნია და მას ქართული წარმომავლობის სუფიქსი -ელ დაურთო. სხვაგვარად, ბერძნული ფუძის სრული ტრანსლიტერაციის შემთხვევაში მივიღებდით ფორმას „ელჰმაიელთაჲსაჲ“. რამდენადაც ბერძნულში წარმომავლობის სახელი ბრუნვის ფორმით არის ნაწარმოები (Ελυσαιῶν),

⁶ ბაქარის ბიბლიის წაკითხვას არ ვითვალისწინებთ ელამის მყარ ეკვივალენტებზე მსჯელობის საკითხში, რადგან ამ ნუსხაში, როგორც გვიანდელ თარგმანში, არაერთგვაროვანი წარმომავლობის შესატყვისებია წარმოდგენილი. ერთ შემთხვევაში, საბასეული, ე.წ., მცხეთური ხელნაწერის წაკითხვებია გაზიარებული: დაბ. 14: 1, 9 ელამს B = S (ელამისმან); დაბ. 10:22 ალიმ B = S (ანთროპონიმის მნიშვნელობით არის გაგებული ისევე, როგორც საბასთან); დან. 8:2: ელამისსა B = S. სხვა შემთხვევებში სლავურ დედანს მიჰყვება: ივდ. 1:6 იელიკორისა B contr. S (ელჰმელთაჲსაჲ); III მეფ. 12:24° ელამიტელისა B, lac. S; I მაკ. 6:1 'Ελυσαιῖς] ელიმაის B, lac. S| I ეზრ. 4:9 Ηλυσαιῖσι] ელამითი B contr. S.

ქართველ თარგმანში ბრუნვის ნიშანთან ერთად ფუძის ნაწილიც (αί) არ აისახა. ამ მხრივ ნაწილობრივ ტრანსლიტერირებული წაკითხვა მივიღეთ.

ტობის და ივდითის წიგნების ზემოთმოხმობილი წაკითხვების ანალიზის შედეგად შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ქართველი მთარგმნელ-რეცენზენტები არ იცნობენ რეგიონის ტოპონიმებს და უჭირთ ტოპონიმ 'Ελσαῖδα-ს („ელუმაიდას“) იდენტიფიცირება; ისინი 'Ελσαῖδα-სა („ელუმაიდასა“) და ელამს შორის კავშირს ვერ ამყარებენ (საწინააღმდეგო შემთხვევაში, ტრანსლიტერაციის ნაცვლად გეოგრაფიული სახელის თარგმანს შემოგვთავაზებდნენ), და არ შეუძლიათ მისი ისტორიული სახელით მოხსენიება; მეტიც, არ ფლობენ ზუსტ ინფორმაციას, თუ როგორ წარმოითქმებოდა მოცემული ტოპონიმი, ამიტომ იძულებული არიან, ბერძნულთან, ტექსტის მიხედვით, ფონეტიკურად მაქსიმალურად მიმსგავსებულ ტრანსლიტერაციას მიმართონ.

ზოგი მკვლევარი 'Ελσαῖδα-ს განმარტავს, როგორც ელამის პროვინციას⁷, თუმცა მისი მნიშვნელობა, როგორც ბერძნულ, ისე ქართულ ვერსიებში უტოლდება ელამის სემანტიკას. ასე რომ, ბერძნულშივე 'Ελσαῖδα და Αιλαμ სინონიმური ტოპონიმებია. მაკაბელთა წიგნის მიხედვით (6. I მაკ. 6:1 ὅτι ἐστὶν 'Ελσαῖς ἐν τῇ Περσίᾳ, πόλις ἐνδοξὸς πλείη ἀδυσίῳ καὶ χδυσίῳ) რამეთუ არს **ელიმაის** სპარსეთსა შინა, ქალაქი დიდებული სიმდიდრითა, ვერცხლითა და ოქროთა B|), ნათელი ხდება, რომ ელამის ტერიტორიის შემცირებასთან ერთად ელუმაიდას მნიშვნელობაც დავიწროვდა. მაკაბელთა წიგნის ბერძნულ ორიგინალშივე 'Ελσαῖδα-ში (ელიმაის B) კიდევ უფრო მცირე ტერიტორია მოიაზრებოდა, ვიდრე პროვინცია. კერძოდ, **ძვ. წ. III-II საუკუნეებისთვის ტოპონიმი 'Ελσαῖς, იგივე 'Ελσαῖδα („ელუმაიდა“, ელამი) გულისხმობდა მხოლოდ დიდებულ ქალაქ სუსას.**

აღსანიშნავია, რომ დანიელის წინასწარმეტყველების სეპტუაგინტას ვერსიაში ტოპონიმ 'Ελσαῖδα-თი არის მარკირებული ელამის დედაქალაქი სუსა: (დან. (თ) 8:2 ὁὗτος ἐν Σούσις τῇ πόλει ἥτις ἐστὶν ἐν 'Ελσαῖδι χῶρᾳ ἔτι ὁὗτος μου πρὸς τῇ πύλῃ Αἰλαμ „ვიყავი მე სუსაში, რომელიც არის ელუმაიდას ქვეყანაში (მინაზე), სადაც ვიყავი მე (მიმავალი) ელამის კარიბჭისკენ“). თუმცა ქართული, კერძოდ, ომკურ-იერუსალიმური ვერსია, ამ ეპიზოდში მიჰყვება თეოდოტიონის ბერძნულ თარგმანს, რომელიც სეპტუაგინტასაგან როგორც კვანტიტატიურად, ასევე კვალიტატიურად განსხვავებულ წაკითხვას იძლევა: დან. 8:2 καὶ ἦμιν ἐν Σούσις τῇ βάρει ἥ ἐστὶν ἐν χῶρᾳ Αἰλαμ] ვიყავ მე შუშს-ციხესა, რომელი არს სოფელსა მას შინა ელამისასა OJ. ამრიგად, ელუმაიდა დანიელის წინასწარმეტყველების ქართულ ვერსიებში არაა მოხსენიებული.

დანიელის წიგნის სეპტუაგინტას თარგმანის მიხედვით, ცხადია, რომ ელამი, ანუ 'Ελσαῖδα, ეწოდებოდა მთელს რეგიონს, ხოლო მკაცრი გაგებით ამ ტოპონიმით აღნიშნავდნენ მხოლოდ სუსიანას (ОБССИ, 1879, сТ. 91). სუსა მიეკუთვნებოდა 'Ελσαῖდა-ს („ვიყავ მე შუშს-ციხესა, რომელი არს სოფელსა მას შინა ელამისასა“), იყო მისი ცენტრალური ქალაქი, მოიხსენიებოდა „ელამის კარიბჭედ“, ანუ დედაქალაქად (შდრ. ბერძ.: τῇ πύλῃ Αἰλαμ). თავად ელამი კი ძვ. წ. VII საუკუნეში

⁷ „ელუმაიდა ქალაქი არაა, არამედ – ელამის პროვინცია, სპარსეთის დაბლობთან, სუსიანასა (დედაქალაქ სუსასთან ერთად) და სპარსეთის (მთავარი ქალაქით პერსეპოლისი) პროვინციებს შორის“ (ОБССИ (1879), с.565).

დამოუკიდებელ გეოგრაფიულ ერთეულად – სახელმწიფოდ, მხარედ ან პროვინციად – იყო მიჩნეული (შდრ. ბერძ.: $\chi\alpha\rho\alpha$ სოფელსა).

როგორც ზემოთ, ელამის ისტორიის განხილვისას, ვახსენეთ, ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობების შემდეგ ელამის სახელმწიფო გაერთიანების შესახებ არ მოიპოვება ცნობები. თუმცა ბიბლიაში ტოპონიმ ელამის ისტორიის შესწავლა გვაძლევს შესაძლებლობას არა მხოლოდ თარგმანის ტექნიკის, არამედ ელამის სახელმწიფოს ისტორიის შესახებაც ვიმსჯელოთ და მოვიპოვოთ დამატებითი ცნობები.

შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ტოპონიმ ელამის მნიშვნელობა დროთა განმავლობაში ვიწროვდებოდა: დანიელის წიგნში Ἐλμᾶδα გამოყენებულია სუსიანას აღმნიშვნელ ტერმინად. მასში არ მოიაზრება ანშანის რეგიონი, რომელიც ამ დროისათვის ელამს დაკარგული ჰქონდა და უშუალოდ სპარსეთის პროვინციაში შედიოდა (Levine, 1974, p. 118-120). როგორც ვხედავთ, ელამის მნიშვნელობა დროთა განმავლობაში იმდენად ვიწროვდებოდა, რამდენადაც იგი ნელ-ნელა კარგავდა ძალაუფლებასა და კონტროლს სხვადასხვა რეგიონზე: მისი მნიშვნელობა დანიელის წინასწარმეტყველებაში უკვე დავიწროვებულია დაბადების წიგნთან შედარებით (ამ უკანასკნელში ელამი თავისი სიდიადის ხანაშია და მისი ტერიტორია სუსასა და ანშანის რეგიონებს მოიცავდა), ხოლო მაკაბელთა წიგნის მიხედვით, ელამი კიდევ უფრო მცირე ტერიტორიას, მხოლოდ ქალაქ სუსას გულისხმობდა (მოიცავდა).

დასკვნა

ჩვენი მიზანი იყო გაგვერკვია, თუ რომელ ბიბლიურ ტექსტულურ ტრადიციას იზიარებდნენ ქართველი მთარგმნელები ტოპონიმი ელამის გადმოტანისას. კვლევის შედეგად გამოიკვეთა, რომ ქართველ თარგმანში ტოპონიმი ელამი ბერძნულის გავლენითა და მიბაძვით გადმოვიდა.

ქართულ ბიბლიაში ზემოხსენებული ტოპონიმის თარგმანის ტექნიკის შესახებ შეგვიძლია დავასკვნათ შემდეგი:

1. ელამ-ი მყარი ლექსიკური ეკვივალენტია ყველა ქართულ ვერსიაში. ხოლო განსხვავებული წაკითხვები (როგორიც არის მაგ.: სელონელისა), გადამწერის შეცდომით არის გაპირობებული; 2. ძველი აღთქმის ქართულ ვერსიებში დამკვიდრებულია **ელამ/ელამიტელ** წაკითხვა, რომელიც ბერძნულის ტრანსლიტერაციის შედეგადაა მიღებული; 3. ქართული მიდრეკილია ბერძნულთან სიახლოვისაკენ; 4. ქართულ ენაში თარგმანის დროისათვის არ არსებობდა ელამელის ადეკვატური შესატყვისი, ამიტომ მივიღეთ ტრანსლიტერირებული ფორმა; 5. ქართულ ვერსიებში არ გვხვდება ტოპონიმის ნათარგმნი, ან ქართველებისთვის ისტორიულად ცნობილი შესატყვისი; 6. ტოპონიმის ტრანსლიტერაცია განხორციელდა წარმოთქმის მიხედვით ($A\iota-\epsilon \rightarrow \text{ე-}$ (ლამ), ხოლო ეთნონიმისა – როგორც წარმოთქმის, ისე წერილობითი ფორმის მიბაძვით ($-\iota\tau \rightarrow \text{იტ}$); 7. თარგმანის დროისათვის ქართულ ენაში არ არსებობდა ელამის აღმნიშვნელი ლექსიკური ერთეული, ან ელამელები სხვა ხალხში ერეოდათ და მათზე და ძველი ახლო აღმოსავლეთის სხვა რომელიმე ეთნოსზე//ეთნოსებზე (მაგ.: მიდიელებზე) საერთო წარმოდგენა ჰქონდათ.

8. ელამის სინონიმური ტოპონიმის (Ἑλμαΐδα – ელჰამადად) გადმოტანისას ტრანსლიტერაცია არა წარმოთქმის, არამედ წერილობითი ფორმის მიმსგავსებით შესრულდა. ქართველი მთარგმნელ-რეცენზენტები ვერ ახერხებენ ტოპონიმ Ἑλμαΐδα-ს („ელჰამადას“) იდენტიფიცირებას, რადგან ელამის რეგიონების ტოპონიმის ნაკლებად იცნობენ. სწორედ ამიტომ Ἑλμαΐδα-სა („ელჰამადასა“) და ელამის გაიგივება უჭირთ.

9. ბიბლიის მიხედვით, ცხადი ხდება, რომ ტოპონიმ ელამის მნიშვნელობა დრო და დრო ვიწროვდებოდა თავდაპირველად (დაახლ. ძვ. წ. XIV-XIII სს), ელამი ერქვა სუსიანასა და ანშანის რეგიონს, მოგვიანებით (დაახლ. ძვ. წ. VII-VI) – მხოლოდ სუსიანას, და ბოლოს (დაახლ. ძვ.წ. III-I სს) – მხოლოდ სუსას.

ამრიგად, ქართველი მთარგმნელ-რეცენზენტებისთვის ბიბლია იყო სანდო წყარო ელამისა და მასში დასახლებული ელამური ერთნოსის ისტორიის შესასწავლად. თარგმანზე არ ასახულა მათი წინარე ცოდნა, პირიქით, თარგმანის მეშვეობით შეითვისეს ახალი ინფორმაცია ძველი ახლო აღმოსავლეთის ერთ-ერთი მძლავრი სახელმწიფოს, ელამის, შესახებ.

ლიტერატურა:

- აბულაძე, ი., გოგუაძე, ნ., კეკელია, ვ., ქურციკიძე, ც. (2017). ბიბლია, ძველი აღთქმა, ტ. I. თბილისი, კორნელი კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი.
- აბულაძე, ი., გოგუაძე, ნ., კეკელია, ვ., ქურციკიძე, ც. (2017). ბიბლია, ძველი აღთქმა, ტ. II. თბილისი, კორნელი კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი.
- მაისურაძე, ა., ჯიქურაშვილი, თ. (2016). სტუდენტური წელიწდეული – ჰუმანიტარული კვლევები № 1: ოშკური ბიბლიის ავთენტურობის საკითხი პალეოგრაფიულ მონაცემებზე დაყრდნობით.
- მელიქიშვილი, გ. (1988). ძველი აღმოსავლეთის ხალხთა ისტორია (მეორე დამუშავებული გამოცემა). საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტი, თბილისი, გამომცემლობა „მეცნიერება“.
- მიროტაძე, ნ. (2014). ესთერის წიგნის ქართული ვერსიები, ბიბლიის თარგმნისა და ბიბლიოლოგიის ფონდი. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი.
- ქურციკიძე, ც. (1973). ძველი აღთქმის აპოკრიფული (არაკანონიკური) წიგნების ქართული ვერსიები, წიგნი II, თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.
- ყაუხჩიშვილი, თ. (1960). ჰეროდოტეს ცნობები საქართველოს შესახებ, თბილისი: საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა.
- შანიძე, ა. (1959). ძველი ქართული ენის კათედრის შრომები №5: სინური მრავალთავი 864 წლისა და მისი მნიშვნელობა ქართული ენის ისტორიისათვის.
- შანიძე, მ. (1976). გეოგრაფიულ და წარმომავლობის სახელთა გადმოცემა ძველი აღთქმის ტექსტებში: თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ახალი ქართული ენის კათედრის შრომები: სახელთა ბრუნების ისტორიისათვის ქართველურ ენებში, ტ. I, გვ. 162-170.
- ცინდელიანი, უ. (1980). „III-IV მეფეთა წიგნების შედგენილობა (ჩანართების საკითხი)“. მრავალთავი: ფილოლოგიურ-ისტორიული ძიებანი, 7, ხელნაწერთა ინსტიტუტი, თბილისი, გვ. 77-97.

- ცინდელიანი, უ. (1999). „IV მეფეთა 22-25 თავების მიმართებისათვის უცხო წყაროებთან (I ნაწილი)“, მრავალთავი: ფილოლოგიურ-ისტორიული ძიებანი, 18, ხელნაწერთა ინსტიტუტი, თბილისი, გვ. 180-195.
- ცინდელიანი, უ. (2001). „IV მეფეთა 22-25-ე თავების მიმართებისათვის უცხო წყაროებთან (II ნაწილი)“, მრავალთავი: ფილოლოგიურ-ისტორიული ძიებანი, 19, ხელნაწერთა ინსტიტუტი, თბილისი, გვ. 176-185.
- AYBD (Anchor Yale Bible Dictionary), 1992, Edited by: David Noel Freedman, Gary A. Herion, David F. Graf, John David Pleins, Astrid B. Beck, vol 4, Doublday.
- Brooke, A. E., M^clean, N. (1906) The Old Testament In Greek, According to the text of Codex Vaticanus, supplemented from other uncial manuscripts, with a critical apparatus containing the variants of the chief ancient authorities for the text of the Septuagint. Cambridge University Press, London.
- Gelb, I. J., Kienast, B. (1990). *Die altakkadischen Königsinschriften des dritten Jahrtausends v. Chr.*, Freiburger altorientalische Studien 7, Stuttgart.
- Grayson, A. K. (1974-77). The Empire of Sargon of Akkad. Archiv für Orientforschung 25, pp. 56-64.
- Hansman, J. (1972). Elamites, Achaemenians and Anshan, Iran 10, published by Taylor&Francis, pp. 100-127.
- Le Brun, A. (1978). Chantier de l'Acropole I, Paléorient 4, pp. 176-93.
- Levine, L. (1974). Journal of the british institute of Persian studies, Geographical Studies in the Neo-Assyrian Zagros II, vol. 12 (Iran), The british academy, London, pp. 99-124.
- Stolper, M. W. (1982), On the Dynasty of Šimaški and the Early Sukkalmahs, ZA 72, Berlin pp. 42-67.
- Hallock, R. T. (1969). Persepolis Fortification Tablets, Oriental Institute Publications 92, Chicago.
- Redpath, H. A. (1903). The Geography of the Septuagint, vol. 7, London, England.
- Hanhart, R. (1966). Septuaginta, Vetus Testamentum Graecum. Autoritate Societatis Litterarum Gottingensis editum. Iudith. vol. VIII, 4. Göttingen: Vandenhoeck&Ruprecht.
- Hanhart, R. (1974). Septuaginta, Vetus Testamentum Graecum. Autoritate Societatis Litterarum Gottingensis editum. Esdrae. vol. VIII, 1. Göttingen: Vandenhoeck&Ruprecht
- Hanhart, R. (1979). Septuaginta, Vetus Testamentum Graecum. Autoritate Societatis Litterarum Gottingensis editum. Iudith. vol. VIII, 4. Göttingen: Vandenhoeck&Ruprecht.
- Tov, E. (1999). Transliteration of Hebrew Words in the Greek Versions of the Old Testament, A Further Characteristic of the Kaige-Th. Revision, The Greek and Hebrew Bible, Brill, pp. 501-12.
- Tov, E. (2015). Textual Criticism Collected Esseys, vol. 3: Personal Names in the Septuagint of Isaiah, pp. 413-428.
- Van Der Meer, M. (2012). Die Septuaginta. Text, Wirkung, Rezeption: Syria in the Septuagint, pp. 171-211.
- Umhau ,Wolf C. (1971). The onomasticon of Eusebius Pamphili, compared with version of Jerome and annotated.
- Kharanauli, A. (2020). The Deuterocanonical Scriptures, Ezra, Georgian, Volume 2B, BRILL, Leiden| Boston, pp. 461-466.
- Ziegler, J. (1939). Septuaginta, *Vetus Testamentum Graecum. Autoritate Societatis Litterarum Gottingensis editum. Isaia*s. vol. XIV. Göttingen: Vandenhoeck&Ruprecht.
- Ziegler, J. (1954). Septuaginta, Vetus Testamentum Graecum. Autoritate Societatis Litterarum Gottingensis editum. Sussanna, Daniel, Bel. et Draco. vol. XVI, par. 2. Göttingen: Vandenhoeck&Ruprecht.

- Ziegler, J. (1957). Septuaginta, Vetus Testamentum Graecum. Auctoritate Societatis Litterarum Göttingensis editum. Ieremias. Baruch. Threni Epistula Ieremiae. vol. XV. Göttingen: Vandenhoeck&Ruprecht.
- Ziegler, J. (2006). Septuaginta, Vetus Testamentum Graecum. Auctoritate Societatis Litterarum Göttingensis editum. Ezechiel. vol. XVI, par. 1. Auflage 3. Göttingen: Vandenhoeck&Ruprecht.
- ОБССИ, Прот. П. Солярский (1879). Опыт Библейскаго Словаря Собственныхъ Именъ. Т. I. С.-Петербургъ.
- Лопухин, А.П. (1913). Толковая Библия, Ветхий Завет, Т. XVI, Петербургъ.

*კვლევა [PHDF-22-6557] განხორციელდა შოთა რუსთაველის საქართველოს
ეროვნული სამეცნიერო ფონდის ფინანსური მხარდაჭერით.*